

תוכן עניינים

מבוא 5

חלק ראשון הנה ישכיל עבדי - - -

פרק ראשון

ענף עץ אבות / רקע היסטורי ומשפחתי 23

פרק שני

קדוש מרחם / שנות ילדות 43

פרק שלישי

אל הנער הזה / ימי בחרות 59

פרק רביעי

חתן שכזה / עם המיועד להיות חותנו 71

פרק חמישי

דבי נשיאה / החתונה הגדולה בוורשה 91

פרק שישי

יושב בסתר / התעלות בתורה בבירת אשכנז 129

פרק שביעי

פריז של מעלה / התקדשות בארצו של רש"י 167

פרק שמיני

כי חילצת נפשי / מאירופה הכבושה לאמריקה 209

פרק תשיעי

וזרח השמש / ההסתלקות וקבלת הנשיאות 235

חלק שני - - - ירום ונישא וגבה מאוד

פרק עשירי

293. חי להחיות / העשור הראשון להנהגה

פרק אחד עשר

345. מופת לרבים / העשור השני להנהגה

פרק שנים עשר

395. מורה הדרור / העשור השלישי להנהגה

פרק שלושה עשר

453. רעיא מהימנא / העשור הרביעי להנהגה

פרק ארבעה עשר

511. יתיר מבחיוהי / העשור החמישי והלאה

מבוא

הגאון רבי אהרן חיים הלוי צימרמן זצ"ל נחשב אחד מענקי התורה בדור האחרון. אביו וסבו שימשו רבני ערים באוקראינה, דודו היה הגאון הגדול רבי ברוך בער לייבוביץ' זצ"ל, ואילו הוא עצמו עמד בראש כמה ישיבות ובתי מדרש בארה"ב ובארץ ישראל.

רבי חיים לא נשא פניו לאיש, ואישיותו החריפה והסוערת גרמה לו לא פעם לבטל דעותיהם של גדולי תורה אחרים. עובדה זו באה לידי ביטוי, בין השאר, בסגנון כתיבתו בחיבוריו התורניים, עתירי הבקאות והעומק.

אחד הבולטים בהם הוא ספרו 'אגן הסהר', שראה אור בשנת תשט"ו. באותן שנים עדיין לא הוכרעה סוגיית מיקומו של 'קו התאריך' ההלכתי – אותו קו דמיוני החוצה את כדור הארץ מצפון לדרום, ושבעוד בצידו האחד יום שישי בבוקר, בצידו האחר כבר שבת בבוקר (וכך בכל שאר ימי השבוע). קביעה מדויקת זו, הכרחית לשמירת מועדי השבת והחג במקומות שונים וכן לשורה של נושאים הלכתיים אחרים.

גדולי הלמדנים והפוסקים שישבו על המדוכה, גיבשו מספר שיטות בנדון, וכדרכה של תורה החלו לפרסם בדפוס את קביעותיהם, זה בכה וזה בכה. כדי להגיע להכרעה כוללת בנושא סבוך זה, ליבן רבי חיים את השאלה מכל עבריה ואת מסקנותיו ריכז בספר הנזכר.

את הספר הדפיס בכמה עשרות עותקים בלבד, אותם שלח לקומץ גדולי תורה שעל פי היכרותו והערכתו מסוגלים היו לרדת לעומקם של דברים.

אחד מהם היה כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זיע"א¹, שרבי חיים רגיל היה להיכנס ולצאת אצלו. בהזדמנות מסוימת סיפר² כי כשהתעוררו אצלו שאלות סבוכות בהלכה, נהג להגיע לתפילת ערבית בבית המדרש, עם רבנו, ובראותו אותו היה רבנו מזמינו אליו לחדרו ומדבר איתו בלימוד. "תוך כדי שיחה, הייתי מציג לפניו את השאלה, והנה מייד כשהייתי מסיים לומר את שאלתי, הרבי היה מצביע לפניי על המקום המדויק בש"ס שמאפשר את פתרון השאלה".

1. אף רבנו זיע"א
הן בסוגיה זו. ראה
לדוגמה 'איגרות
קודש' שלו ב, עמ'
צד. ציטוט מהדברים
מופיע בפרק עשירי.
2. לגאון רבי שמחה
עלברג זצ"ל,
'הפרדס' שנה סט,
חוברת ט, עמ' 29.

בפתח הספר אותו הקדיש לרבנו, רשם את המילים הבאות: "לגאון ישראל, חדר בדרא ממש, מהר"ר מנחם מענדל שניאורסון שליט"א האדמו"ר מליובאוויטש. בברכה והוקרה, אהרן חיים צימרמן".³

מיהו "גאון עולם"

כעבור ימים מספר, קיבל מרבנו מכתב המתייחס בראשיתו למבנה הספר⁴ ולאופי כתיבתו, ומייד לאחר מכן מציג סדרת הערות לגופם של דברים. לחביבותא דמילתא ולשם המחשה, הנה אי אלו פסקאות מן המכתב⁵:

"...במה שכתב בהג"ל שאפשר שכל בני ישראל יעברו קו התאריך בזמן הנ"ל ויִבְטֵל שבת זה לגמרי - ולהעיר ממכילתא ריש פרשת תשא, שמדייק: הרי הגויים שהקיפו את ארץ ישראל וחיללו ישראל כו'. ובמה שכתב בזה ב'צפנת פענח' להגאון מרוגוצ'וב (ואין הספר עתה תחת ידי) שמפרש אשר דווקא בכהאי גוונא שבטלה שבת לגמרי צריך קרא (שרק על פי זה מובן שנקט במכילתא מציאות רחוקה כל כך).

"כן צריך עיון בכגון דא - אם הניחו ישראל תפילין ביום הכיפורים של שנת גמר בניין בית המקדש, כיוון שאכלו ושתו בו (מועד קטן ט,א). ועיין 'צמח צדק' על מועד קטן (פרק ג, משנה ד) אשר ה'אות' הוא לאיסור מלאכה, ואפשר שגם ביום כיפורים זה מלאכה לא עשו בו (לבד הכהנים מקריבי הקרבנות. ואולי גם המבשלים וכו' [אבל לא כל ישראל] מלאכת אוכל נפש?) ואין כאן מקומו.

"אבל מציאות זו שכל ישראל יעברו בבת אחת קו התאריך אי אפשרית היא, על פי מה שכתוב בספר המצוות להרמב"ם מצוות עשה קנג, אשר חלילה לא-ל מעשות זאת כי הוא הבטיח כו'. ב'צפנת פענח' הלכות קידוש החודש סוף פרק ה' הראה מקור לזה מבבא בתרא קטו, ב והוריות ו, ב. וצריך עיון כוונתו, דהרי גם אם ימצאו בני אפרים ומנשה בקצווי תבל הנה ארץ נחלתם לעולם עומדת, ואם כן לא כליא שבטא...".

כאמור, רבי חיים לא נזקק למכתבו זה של רבנו כדי להכיר ברום ערכו ובעוצם גדולתו בתורה. אף על פי כן, הערותיו של רבנו על ספרו הנזכר, עוררו בו מחדש התפעלות עמוקה. "הרבי שלכם גאון עולם!", התבטא באוזני מזכירו של רבנו, הרה"ח רבי חיים מרדכי אייזיק חודקוב ז"ל.

כעבור זמן, פגש אותו (יבדלחט"א) ה'חוזר' הגה"ח רבי יואל כהן, ושאלו כיצד הוא מאפיין ומגדיר "גאון עולם". וכך השיב לו רבי חיים: "תלמידי חכמים רבים לומדים בעיון את הש"ס. כשמתעוררת אצלם קושיה, הם מתייגעים ומתמצים אותה על אתר. לא פעם קורה שבעבור דף אחד או שניים, מתברר להם שתירוצם היה שגוי, ואזי הם מחפשים ומוציאים תירוצים אחר לקושייתם. אבל האמת היא שיש

3. להלן בספר צילום ההקדשה.
4. ואם ב'מבוא' עסקינן, מעניין לציין כי בפתח מכתבו עומד רבנו על חשיבותו של כתיבת 'מבוא' לכל ספר, על מנת לתת למעיינים רקע בסיסי לרבנים המופיעים ונדונים בו.
5. שו"ת 'מנחם משיב נפשי' ב, עמ' 750. כאן, בפתיחת ראשי התיבות.

שתיים שלוש נקודות שעליהן מבוססות כל סוגיות הש"ס. לפיכך, כשמתרצים תירוץ אמיתי בסוגיה אחת, הוא בהכרח יתאים לכל יתר הסוגיות. מי שמכיר את הנקודות הללו הוא 'גאון עולם'."

"גאון עולם" ו"חד בדרא ממש", הגדיר אפוא רבי חיים צימרמן את רבנו זיע"א.

בקיאות נדירה

והנה שתי אפיזודות שסיפר ה'חוזר' הגר"י כהן⁶ עצמו, שכידוע, למן הרגע שבו החלה שמשו של רבנו לזרוח, לא מש מתוך האוהל - וגם עתה, לאויוש"ט, הוא הדולה ומשקה הראשי מתורת רבנו זיע"א:

"הבקיאות הנדירה של רבנו בכל חלקי התורה מפורסמת לכול, ואינה צריכה עדות נוספת. די לדפדף באחד מחלקי ה'ליקוטי שיחות' כדי לראות את אלפי המקורות מכל חלקי התורה ממש. בכל זאת, במהלך עבודתי בחזרת שיחות הקודש של רבנו והעלאתן על הכתב, הזדמן לי כמה פעמים להיווכח באופן מוחשי בבקיאותו ובכוח זיכרונו המופלאים.

"זכורני כי פעם אחת הוסיף כ"ק אדמו"ר באחת השיחות שהוכנסו אליו להגהה⁸, ציטוט של כמה שורות מ'רסיסי לילה', ספר שכתב רבי צדוק הכהן מלובלין זיע"א ובו דברים שקיבל בחזיונות לילה. הספר לא נמצא בשעת מעשה ברשות רבנו, ולכן ציטט את הקטע מזיכרונו, וביקש כי לפני ההדפסה ישיגו את הספר ויוודאו שהציטוט אכן מדויק. כשניגשנו לספרייה להשוות בין מה שכתב כ"ק אדמו"ר למופיע בספר, מצאנו כי הציטוט מהזיכרון היה מכוון לכתוב בספר, מלבד שינוי במילה אחת או שתיים!

"מדובר בספר שנכתב בדורות האחרונים, ובכל זאת כ"ק אדמו"ר זכר על פה את הכתוב בו, ממש מילה במילה!

"אני זוכר סיפור דומה מהחודשים הראשונים לאחר שרבנו קיבל עליו באופן רשמי את עול ההנהגה (בשנת תשי"א). התחלנו ללקט ולהדפיס את שיחות הקודש שכ"ק אדמו"ר נשא במהלך השנה הקודמת, תשי"י, שהייתה שנת האבלות על חותנו כ"ק אדמו"ר הרי"צ זיע"א, ושרבנו נאות להגיה ולהתקין לדפוס.

"פעם אחת, כאשר סיים רבנו להגיה אחת משיחותיו הקדושות ומסרה לי באמצעות המזכירות, צד את עיניי אחד המקורות שהוסיף כ"ק אדמו"ר - 'ספר חסידים' סימן תתשכ"ט, כשעל האותיות תתשכ"ט נמתח שני קווים. הדבר הפליא אותי, ולא הבנתי מהי כוונת הדברים ומה עליי לעשות.

"ניגשתי למשרדו של הרב חודקוב ושאלתיו מה לעשות. הוא עיין בעלי ההגהה ולא ידע מה לומר לי. עודנו משוחחים, צלצל הטלפון במשרדו ואני יצאתי מהחדר אל הפרוזדור. כעבור רגעים מספר, יצא הרב חודקוב וקרא לי לשוב למשרדו. הוא

6. בתשרי תשל"ח שיגר לרבנו איגרת ברכה ובה מכנהו, "גאון ישראל ותפארתו יחיד הדור".

7. לפי 'בדרכי החסידים', עמ' 242.

8. 'ליקוטי שיחות', ה, עמ' 86.

אמר כי היה זה רבנו שהתקשר וביקש ממנו למסור לי שהמקור המסומן בקו - נכון. הסיבה לסימון, הסביר לו רבנו, הייתה שהספר לא היה בחדרו, והמקור צוין על פי הזיכרון. לכן מתח קו על המקור כדי שלא יודפס בטרם ייבדק. אך כעת, לאחר שהגיע לביתו, בדק בספר ומצא כי העניין אכן מופיע ב'ספר חסידים' סימן תתשכ"ט.

כישרונות עילויים

יש בין גדולי ישראל שנודעו בחריפות תורנית ומחשבתית יוצאת דופן, תוצאה של כישרונות עילויים. יש שהשיגו בקיאות עצומה בזכות התמדה מאומצת ומרובת שנים, והיו מהם שהעפילו לפסגות של התקדשות בלימודם, ומתוך כך התחברו למקור הנביעה של התורה.

אצל רבנו זיע"א ראו את שלושת המאפיינים הנ"ל כעין משולש שבו כל צלע מחזקת ומעצימה את חברותיה:

כישרונות נדירים ביותר, שכאשר מביטים אל צור חוצבו - אביו הגדול זצ"ל ולמעלה בקודש - לא ייפלא הדבר.

כנער צעיר למד עם אביו הלכות 'קידוש החודש', ועל פי מיקום גרמי השמים בלבד יכול היה לקבוע את השעה המדויקת¹⁰. בהיותו כבן ארבע עשרה, אמר עליו רבה של טומשוב, בהתרגשות¹¹, "בחור'ל בן ארבע עשרה, היכן ששואלים אותו בש"ס, ממשך הוא לצטט בעל פה את לשון הגמרא עם רש"י, מילה במילה!". בגיל שש עשרה החל במסכת התכתבות ארוכה עם 'שר התורה' הגאון הרוגוצ'ובי זצ"ל¹², ו"בגיל שבע עשרה", העיד עליו רבה של בני ברק הגאון החסיד רבי יעקב לנדא זצ"ל, "כבר היה בקי בש"ס וב'ראשונים', ויראתו הקודמת לחכמתו הייתה לאות ולמופת"¹³.

קשריו הקרובים, כאברך, עם גאוני ארץ דוגמת רבי חיים הלר, בעל 'לחקרי הלכות' זצ"ל ורבי יחיאל יעקב ויינברג, בעל שו"ת 'שרידי אש' זצ"ל, הפיקו מהם ביטויי הערכה יוצאי דופן על אישיותו וכישרונותיו. העדות המדהימה¹⁴ על אותו לילה יחיד שבו 'עבר' רבנו על ספרו הסבוך של הגרי"י ויינברג, 'פינוי עצמות מתים', ולמחרת נבחן עליו אצל המחבר שמאוחר יותר העיד, כי רבנו "שלט בחומר אף יותר טוב ממני...", הוא דוגמה מובהקת לכושר התפיסה ולכוח הזיכרון הפלאיים של רבנו. לא בכדי התבטא עליו לימים כ"ק אדמו"ר הגה"ק רבי יואל מסאטמר זצוק"ל¹⁵, "ער האט א אחד בדרא'דיקען זיכרון (יש לו זיכרון של אחד בדורו)!".

יגיעה על אנושית

הצלע השנייה במשולש היא יגיעה עצומה, על אנושית כמעט, בתורה. יגיעה שהחלה כבר בשנות הילדות המוקדמות, אז כדברי הסוכבים, הייתה אמו הרבנית נאלצת לנתקו בכוח מתלמודו כדי שיאכל וינוח קמעה¹⁶.

9. שיחת קודש זו נדפסה ב'תורת מנחם - התוועדיות', אחרון של פסח תש"י.

10. פרק שלישי.

11. שם.

12. שם.

13. שם.

14. פרק חמישי.

15. בעקבות ביקור

ניחומים של רבנו

זיע"א בביתו. פרק

שנים עשר.

16. פרק שני.

עדותו של ר' ישעיהו שר¹⁷, תושב יקטרינוסלב וכן גילו של רבנו, על הנער הצעיר ש"האור לא היה ככה בחדרו, בבחינת 'לילה כיום יאיר', וגם בשעות הקטנות של הלילה היה ניתן לדפוק על דלת חדרו ולשוחח עמו בדברי תורה וחכמה", מספקת לנו הצצה נוספת לעולם מופלא שבו לימוד תורה איננו פעולה אלא החיים עצמם.

כך גם אותו רגע קסום, בשעת בוקר מוקדמת, בו פתח אביו הגאון המקובל רבי לוי יצחק זצ"ל חרש את דלת אחד מחדרי ביתו - מאחוריה ישב עלם כבן שבע עשרה, שקוע בספריו, שכלל לא חש בדלת הנפתחת ובצופים בו - ולחש באוזני החסיד ר' אליעזר ננס ז"ל: "זהו בני הגדול... הבט היטב, הדבר יביא לך תועלת"¹⁸.

וכאשר שנה מאוחר יותר, שהה רבנו בעיר קרמנצ'וג ואיווה כמקום לימוד את בית הכנסת של ה'מתנגדים', פגש אותו רב העיר, הגאון הגדול רבי אהרן יצחק הלוי צימרמן, בעל 'חידושי הראי"ה' זצ"ל¹⁹, שעמד מקרוב על טיבו ולאחר מכן התבטא עליו: "א געוואלדיקער מתמיד... א געוואלדיקער פרומער (מתמיד עצום)... ירא שמים עצום!".

בשנת תש"ז נסע רבנו מניו יורק לפריז כדי לפגוש את אמו הרבנית, שזה עתה חצתה בחסדי שמים את מסך הברזל. בלב החסידים המקומיים נצרכו לא מעט רגעים בלתי נשכחים משלושת חודשי שהייתו של רבנו (חתנא דבי נשיאה) בעיר. על אחד מהם סיפר החסיד הרב נחום אברהם יעקובוביץ²⁰:

"היה זה בשבת קודש שלפני חג השבועות. השמש בערה כמו אש. אחרי סעודת שבת, נכנס רבנו ל'עזרת נשים' מאחורי בית הכנסת, שהייתה ריקה מאדם. הוא התיישב ליד החלון עם הכובע והסירטוק²¹ ועיין בספר. הוא לא זז מהספר במשך שבע שעות רצופות (!) עד לתפילת מנחה. דומני שזה היה 'המשך' 'וככה' של כ"ק אדמו"ר המהר"ש זיע"א, שבדיוק אז הודפס. זה היה מורא'דיק (מבהיל) באופן שאין לתאר במילים".

והרי חותנו הרבי הריי"צ זיע"א הוא המעיד עליי²² כי "הוא לעולם אינו ישן בארבע לפנות בוקר; או שעדיין לא הלך לישון או שכבר קם!".

התקדשות מופלאה

הכישרונות הנדירים וההתמדה המופלאה, נמזגו לתוך מסכת חיים שכל כולה התעלות יום יומית, בלתי פוסקת, במעלות הקדושה והיראה.

תיאורו המפעים²³ של הגאון הצדיק רבי משה מונד זצ"ל, לשעבר אב"ד מיקוליב (גליציה), על לילה שלם שבו עמד רבנו (או אברך צעיר) על רגליו, בקרון הרכבת מפריז לוורשה, כשידיו אוחזות גמרא, ושתי עיניו הטהורות אינן משות משורתיה, כך במשך יותר מעשר שעות רצופות - יש בו כדי לסבר מעט את אוזנינו באשר להתקדשותו של רבנו.

17. פרק שלישי.

18. שם.

19. זקנו של הגר"ח

צימרמן זצ"ל, שאף

סיפר זאת בשם

סבו הגראי"צ.

'הפרדס', שם.

20. פרק תשיעי.

21. קפוטת המשי

השבתית.

22. שם.

23. פרק שביעי.

פרק ראשון

ענה עץ אבות

רקע היסטורי ומשפחתי

זו הייתה שעת רעווא דרעווין של שבת קודש פרשת צו, שבת הגדול, שנת תרע"ה¹.

החדר שבו נערכה סעודת המצווה החגיגית היה מלא וגדוש עד אפס מקום ברבים מיהודי יקטרינוסלב, עיר מחוז והשלישית בגודלה באוקראינה. מהם שנטלו ידיהם לסעודה ומהם שנכנסו לזמן קצר בלבד ומיהרו לפנות את מקומם לבאים אחריהם, שכבר צבאו על הפתח. המשותף לכולם היה הרצון ליטול חלק בשמחת רב העיר הדגול, הגאון המקובל רבי לוי יצחק שניאורסון, שבערב השבת, י"א בניסן, נכנס בנו בכורו מנחם מענדל בנועם עול המצוות.

במרכז שולחן הכבוד ישב רב העיר ולצידו בנו הנער, רך בשנים ואב בחכמה, בעל שתי עיניים רציניות וזכות מבע. לא הרחק מהם נראו גם שני אחיו הצעירים יותר של החתן, בערל בן העשר ולייבל בן השמונה.

בעיצומה של הסעודה ולפי אות מאביו, פתח חתן המצוות במשא תורני עמוק וארוך, שהושתת על רעיונות מחכמת הנסתר ומתורת החסידות. לא כל הנוכחים הצליחו לרדת לעומקם של הדברים, אך מבחינת בעל השמחה עצמו די היה בכך שאביו מאזין לו רוב קשב ומאשר את הדברים בניד ראש. כשמהלך הדברים הגיע לסיומו, נראה האב קורן מנחת.

שעה קלה לאחר מכן, בעוד הציבור מחליף רשמים מעומק הדברים ומכישרון הרצאתם, משל היה מדובר בלמדן זקן ורגיל ולא בעלם בן שלוש עשרה, פתח זה האחרון פעם נוספת את פיו והחל לדרוש - הפעם בתורת הנגלה. שעה ארוכה פלפל והרצה בכמה מסוגיות הש"ס, תוך שהוא בונה וסותר, מקשה ומפרק, משווה ומחלק, מצטט בשטף מן הראשונים והאחרונים, ולבסוף מציג את דרכו שלו בהבנת הדברים.

ההתפעמות הכללית משיגו ושיחו של חתן המצוות סחפה עמה גם את אחד המסובים, שנוכחותו בסעודה, כשהיא לעצמה, עשויה הייתה להפתיע עד למאוד את כל מי שלא היה בקי בנבכי המציאות המקומית.

1. התיאור הבא מבוסס על יומני הרכנית מרת חנה שניאורסון ע"ה (אם כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש דיע"א), פרק לב.

שמו של האיש, אינג'נר (מהנדס) סרגיי פולוביץ'. האיש המלומד ניהל טחנת קמח ומנסרה, נטל חלק בעבודות הנדסה ממשלתיות שונות, ונחשב אדם אמיד.

לא תמיד נקרא כך האיש ולא תמיד אלה היו אורחות חייו. סרגיי פולוביץ' נולד להורים יראים ושלמים, מעדת החסידים, וככזה גם הוא עצמו גדל וחי במשך יותר מעשרים שנה. שמו המקורי היה שמריהו (שמערל) בן ר' פייטל פאליי. שמריהו היה כישרוני מאוד וכבר מנעוריו נחשב חריף שכל ולמדן.

הוא כבר היה נשוי ואב לשתי בנות כשיום סגריר אחד בחר (בהשפעתו הקלוקלת של אחד מתושבי עירו, משורר שנמנה עם תנועת ההשכלה) להשליך אחרי גוו את דרך התורה והמצווה. הוא פנה ללימודי הנדסאות ולאחר שזכה בתואר בהצטיינות, החליט כי השם סרגיי פולוביץ' הולם אותו הרבה יותר מאשר שמערל פאליי. עד מהרה הצטרף לחוגי הציונות החילונית ביקטרינוסלב, ובמרוצת הזמן הפך דמות סמכותית בולטת בקרבם. פולוביץ' עצמו אמנם הוסיף לשמור על קשר כלשהו עם עולם הערכים היהודי, אולם בנותיו התרחקו לגמרי מדרך ישראל סבא, עד כי לא ידעו צורת אות 'יהודית'².

אך לא זו בלבד הסיבה לפליאה הרבה שעשויה הייתה לעורר השתתפותו של פולוביץ' בסעודת בר המצווה של בן הרב.

מתנגדים למינוי

כשבע שנים קודם לכן (בטבת תרס"ח) נסתלק לבית עולמו רבה הקודם של יקטרינוסלב, הגאון החסיד רבי דוב זאב (בערע וואלף) קוז'ווינקוב זצ"ל. רבי דוב זאב שהיה גאון בתורה, סגפן ועובד ה' מופלא, עוד זכה להסתופף בצילו של כ"ק אדמו"ר הגה"ק רבי מנחם מענדל בעל 'צמח צדק' מליובאוויטש זיע"א³.

עם פטירתו נוצר, מטבע הדברים, צורך במינוי רב חדש לעיר הגדולה שתושביה היהודים מנו רבבות רבות, והיו אחוזי גבוה מאוכלוסיית העיר⁴.

בין המועמדים המוצעים, עלה גם שמו של הגאון רבי לוי יצחק שניאורסון, שבאותה עת עדיין היה סמוך על שולחן חותנו, רבה של ניקולייב, הגאון החסיד רבי מאיר שלמה ינובסקי זצ"ל. מועמדותו הציתה ויכוח חריף בין תושבי העיר החסידים לבין מתנגדי החסידות, הן מהיהדות החרדית והן מחוגי הציונות. אלה כמו אלה, קבוצה קבוצה וסיבותיה, התנגדו למינויו של רב חסידי מובהק כל כך לעיר הגדולה והחשובה.

מי שמאוד חפץ במינויו של הגאון רבי לוי יצחק לכהונה הרמה, היה רבו, כ"ק אדמו"ר הגה"ק רבי שלום דובער (הרש"ב) מליובאוויטש זיע"א. כאחד ממנהיגיה הבולטים של היהדות בחבל ארץ זה וכמי שהכיר מקרוב את חסידו ושאר בשרו⁵, רבי לוי יצחק, סבר אדמו"ר הרש"ב כי אין טוב ממנו לתפקיד החשוב והמאתגר

2. 'על תולדות משפחתנו', מאת דוד אוסישקין, עמ' 48.

3. על גדולתו ורוממותו של הר"ז, ראו 'תולדות לוי יצחק' עמ' 138.

4. במפקד רשמי שנערך בשנת תרנ"ז נמנו בעיר 40,971 יהודים שהיו 37 אחוזים מכלל התושבים. ואילו בשנת תרצ"ט, ערב פרוץ מלחמת העולם השנייה חיו בעיר 85,529 יהודים.

5. הגאון רבי לוי יצחק שניאורסון זצ"ל היה נין דורו של כ"ק אדמו"ר הרש"ב זיע"א.

כאחד. מאתגר, מפני שהתקופה הייתה קשה ליהודים וליהדות בגשמיות וברוחניות כאחד.⁶

אלא שדווקא תמיכת אדמו"ר הרש"ב, שבדיוק באותם הימים יצא במתקפה חזיתית עזה על התנועה הציונית ורעיונותיה, לא תרמה למועמדותו של הגאון רבי לוי יצחק.

אחד המתנגדים החריפים ביותר למינוי המוצע של הרב החסיד, היה מיודענו האינג'נר. סרגיי פוולוביץ', המנהיג הציוני המקומי, סבר כי "ליקטרינוסלב מגיע רב פתוח ומתקדם יותר". התנגדותו הנחרצת של סרגיי הכתיבה את הטון הכללי של יתר חבריו הציונים ביקטרינוסלב, ולמעשה חסמה בפני רבי לוי יצחק את הדרך לכס הרבנות.

מה גרם אפוא לאינג'נר פורק העול להשתתף בשמחת הגאון רבי לוי יצחק, שמועמדותו גברה לבסוף על כל מתנגדיה והוא אכן התמנה לרב העיר?

גם אויביו ישלים איתו

ובכן,⁷ בעיצומה של המערכה על עתיד העיר ועל דמות רבה הבא, קיבל אביו של מר פוולוביץ', ר' פייטל פאליי, מכתב אישי מאת כ"ק אדמו"ר הרש"ב, כאשר בשורת המכותבים הוסיף הרש"ב במעין הבלעה גם את "בנו הנכבד שיחי".

במכתבו הסביר אדמו"ר הרש"ב לאב (ולבנו) עד כמה טובת העיר הנכבדה דורשת מינוי של רב בשיעור קומתו של הגאון רבי לוי יצחק, שהינו "למדן גדול וירא אלוקים בתכלית, זך הרעיון ורך המזג, בעל מידות טובות ונעלות מאוד, ויודע פרק בהנהגה בדעת ובהשכל".

מכתבו של האדמו"ר, כך נראה, פרט על נימים חבויים בליבו של הבן אשר שנה ופירש, עד כי הלה החליט ליזום פגישה בלתי אמצעית עם מועמדו המומלץ של הרש"ב. הוא הזמין את הגאון רבי לוי יצחק (שהיה אז אברך כבן שלושים) אליו לביתו, לפגישה בארבע עיניים.

כשש שעות הסתגרו השניים בחדר והחליפו דברים ודעות בתחומים תורניים (פוולוביץ' עדיין לא שכח את הגרסא דינקותא שלו) ובסוגיות הגות והשקפה העומדות ברומו של עולם. אישיותו של הגאון כל כך הדהימה את האינג'נר הציוני, עד כי בצאתו מאותה פגישה – שהחלה בשעת ערב והסתיימה אי שם לפנות בוקר – החליט פוולוביץ' כי יעשה כל שלאל ידו למינוי בן שיחו לתפקיד הרם.

וכך אכן היה. בשקט ובתבונה הטה שמערל-סרגיי את הכף בקרב חבריו הציונים, עד כי אלה הסירו את התנגדותם ובכך נסללה הדרך למינוי. התקיים בו אפוא בגאון המקובל רבי לוי יצחק, "ברצות ה' דרכי איש, גם אויביו ישלים איתו".⁸

6. ראו להלן, פרק שני.

7. 'תולדות לוי יצחק', עמ' 152 והלאה.

8. משלי טז, 1.

כדי להבין מה חיפש פוולוביץ' במסיבה, צריך היה אפוא לדעת על המהפך המוחלט שחל בגישתו וביחסו אל רבי לוי יצחק.

משהסתיימו שתי דרשותיו של חתן המצוות, יצא פוולוביץ' מהחדר, אחוז תדהמה ואפוף התפעלות. כשהבחין באם הנער, הרבנית מרת חנה שניאורסון ע"ה, לא יכול היה לעצור בעד רוחו. "מזל טוב כבוד הרבנית!", קרא בתחושת השתתפות אמיתית. "אני חש אושר גדול על חלקי בהבאת רב ענק שכזה ובן מיוחד ונדיר כל כך לעירנו", אמר בהכנעה והוסיף, "זו לי פעם ראשונה בחיי שאני שומע דברים שכאלה מפי נער בגיל כזה!".

חגיגת בר המצווה הייתה גם ההזדמנות המשמעותית הראשונה שניתנה ליהודי יקטרינוסלב להביע את רגשי חיבתם והערכתם לרב העיר, מאז נכנס לתפקידו. הסתייגותם של מקצת התושבים, בראשית הדרך, פינתה זה מכבר את מקומה ליראת כבוד כלפי הרב הגדול שאישיותו הקורנת הצליחה ללכד סביבה את כל יהודי יקטרינוסלב.

המתח והריקוד

שני רגעי שיא נוספים נרשמו במהלך הסעודה שנמשכה שעות ארוכות, עד לתוך מוצאי השבת. האחד אירע בשעה שהמרא דאתרא נשא דברים לפני הקהל. במהלכם הוא פנה לפתע אל בנו ושאל אותו, "המבין אתה את משמעותו של יום זה לגביך?". בתגובה על השאלה הנוקבת מפי אביו, החלו לזלוג דמעות מעיני הנער, דבר שריגש מאוד את הנוכחים⁹.

מאוחר יותר, בעיצומה של החגיגה, התפתח דו שיח שקט בין האב לבנו. הנוכחים לא הטו אוזניהם להקשיב לשיחה הפרטית של השניים, אך מסגנון חילופי הדברים ביניהם, מייד לאחר מכן, ניתן היה להבין כי רב העיר תובע מבנו להתחייב לו דבר מה. אלא שהנער לא מיהר לספק את מבוקשו של אביו. הוא ישב כמכונס בתוך עצמו, חשק שפתיים, השפיל עיניים ושתק. האב דחק, ואילו הבן מילא פיו מים.

המחזה הזה נמשך לא מעט זמן, כאשר בין לבין אנשים נכנסים ויוצאים, והשמחה לכאורה נמשכת כסדרה. אולם כל מי שניחן בחושים חדים, יכול היה לחוש במתח הסמיך שעמד בחלל האוויר. הנה כי כן, האב הגדול מבקש ואפילו דורש מבנו להבטיח לו דבר מה - ככל הנראה עניין רוחני-נפשי כבד משקל - ואילו הבן מתקשה להיעתר לו, מתעטף בשתיקה של יראָה.

רק כעבור שעה ארוכה למדי, כאשר עיניו מסגירות כובד ראש והפנמה של גודל ההתחייבות שהוא נוטל על עצמו, לחש הבן לאביו כי הוא מסכים. באותו הרגע - כך יעידו מאוחר יותר כל מי שהיו במקום - התפוגג כל המתח, והמרא דאתרא ובנו יצאו במחול שמח ונרגש, כאשר אליהם חוברים כל שאר משתתפי המסיבה.

9. 'ליקוטי לוי יצחק' עמ' 345, בשם הגה"ח הרב חנניה יוסף אייזנברג, שתיאר מפגש בין ראש ישיבת 'תורת אמת' בירושלים, הגאון רבי משה לייב שפירא זצ"ל, עם יהודי שהשתתף פיזית בחגיגת בר המצווה המדוברת.

מה הייתה אותה התחייבות כבדה שתבע האב הגדול מבנו בכורו, מה בה היה חשוב וגורלי כל כך ומדוע התקשה חתן המצוות להסכים לה כבר מהרגע הראשון – איש לא יודע¹⁰.

חתן המצוות שבו עסקינן הוא, כמובן, מי שלימים עתיד להיקשר כחולייה שביעית בשושלת הזהב הקדושה של אדמו"רי חב"ד לדורותיהם, המטפסת ועולה עד למייסדה הוא כ"ק הגה"ק רבנו שניאור זלמן מליאדי זיע"א, בעל ה'תניא' וה'שולחן ערוך' (הרב).

נתקיימו בו אפוא בהוד כ"ק האדמו"ר השביעי מליובאוויטש הגה"ק רבי מנחם מענדל שניאורסון זיע"א דברי החכם מכל אדם¹¹, "גם במעלליו יתנכר נער, אם זך ואם ישר פעלו", וכמאמר רבה על אביי ורבה בקטנותם, "היינו דאמרי אינשי, בוצין בוצין מקטפיה ידיע"¹².

מרגע הולדתו ניכר היה על רבנו הרמ"מ כי קדוש מרחם הוא. בגרותו הנפשית, כישורנותו העילויים, משיכתו הטבעית העזה לתורה ולכל דבר שבקדושה, כמו גם כושר התמדתו המופלג, מידותיו הנאצלות ורגש הערבות העמוק שחש כלפי כל נפש יהודית בסביבתו – חרגו לחלוטין מכל קנה מידה מוכר ומקובל¹³.

אך תחילה נתוודע מעט אל הוריו, וכן אל זקניו ואבותיהם הקדושים, מכאן ומכאן, כדי להכיר ולהבין טוב יותר את הערוגה הרוחנית והסביבתית שבה ומתוכה צמח לתפארה גאון ישראל וקדושו.

כפרת אב

להוד כ"ק רבנו הזקן בעל התניא והשולחן ערוך היו שלושה בנים ושלוש בנות. גדול בניו הוא הרה"ק רבי דובער זיע"א, המכונה כ"ק אדמו"ר האמצעי. כשמונה שנים לפניו נולדה אחותו, מרת דבורה לאה ע"ה.

בהגיעה לפרקה נישאה מרת דבורה לאה לרבי שלום שכנא אלטשולר, וכעבור שנתיים נולד להם בנם, הוא הגה"ק רבי מנחם מענדל, כ"ק אדמו"ר ה'צמח צדק' זיע"א.

בגיל שלוש התייתם רבי מנחם מענדל מאמו, וסביב הטרגדיה הזו נרשם בקורות הימים, המאורע המרטיט הבא¹⁴:

בשנת תקנ"ב חש רבנו הזקן בקטרוג גדול שהתעורר בשמים עליו ועל שיטתו בהפצת תורת החסידות, קטרוג שהעמיד את חייו בסכנה. הוא סיפר על כך לכמה מתלמידיו הקרובים והדבר נודע לבתו, מרת דבורה לאה. בליבה של הבת גמלה החלטה הרואית, לעשות כל התלוי בה כדי להציל את חיי אביה ולהעתיק אליה את השלכותיו האפשריות של הקטרוג.

10. על פי עדות הרבנית מרת חנה שניאורסון ע"ה ביומניה, פרק לב. 11. משלי כ"א. 12. ברכות מח"א. 13. ראו להלן, פרק שני. 14. 'ספר התולדות' לרבנו הזקן זיע"א, עמ' 463 והלאה ו'ספר התולדות' לרבנו ה'צמח צדק' זיע"א, עמ' 30 והלאה – מיוסד על רשימותיו ושיחותיו הקדושות של כ"ק אדמו"ר הרי"צ זיע"א.